

Hathat-e a koartikuláció a magánhangzó-harmóniára?

A kölcsönzésfonológiai vizsgálatok egy nyelv fonológiai rendszerének jobb átlátását segíthetik (Kenstowicz, 2003). A magyarban ez kiválóan illusztrálható a szillabikus *l*-t tartalmazó idegen szavak átvételével.

A magyarban a szóvégi **Cl* szekvenciák tiltottak (ahol *C* egy *l*-nél kevésbé szonorus mássalhangzót jelöl, ez a szonoritási hierarchiából is következik, ld. Clements, 1990). Olyan idegen szavak átvételekor, mint a *Lidl* vagy a *Google* a beszélők vagy különböző javítóstratégiákat alkalmaznak, melyek feloldják azt, hogy az *l* szótagmag-pozícióban szerepeljen (pl. *lidli*; *gugli*), vagy közel adaptálatlanul veszik át, ezzel megőrizve az *l* szillabicitását. Ez a következőképpen hat a magyar magánhangzó-harmóniára nézve (Blaskovics–Ittész, *megj. alatt*): míg az első szótagjukban az előlségi harmóniára nézve semleges magánhangzót tartalmazó szavak háromalakú toldalékok esetén kötelezően az elülső kerekített alternánst választják (pl. *Lidl-höz*, *Ybl-ön*), addig az első szótagban hátsót tartalmazók esetén mindig opcionális átlátszóság áll fenn (*Google-hoz/höz*, *puzzle-on/ön* stb.). Az *ö* kiváltója mindezen esetekben nem lehet a tő első magánhangzója, hiszen az az előbbi esetben kerekégi diszharmóniát (*i+ö*), utóbbi esetben előlségi diszharmóniát (*/u/+ö*; */a/+ö*) okozna (a diszharmóniáról ld. pl. Rebrus–Törkenczy 2019-et).

Az is megfigyelésük közé tartozik, hogy bár az alakok 50%-ában előfordult egy betoldott redukált magánhangzó (a továbbiakban *V*) az *l*-t megelőzően, statisztikai próbák megerősítették, hogy ennek jelenléte nem befolyásolja a toldalékalternáns harmonicitását, kiváltképp az átlátszóság tekintetében. Ennélfogva az *l*-t ezekben a szavakban szillabikusnak ítélték, amely viselkedése alapján nem illeszthető be a magánhangzó-harmónia rendszerének eddigi leírásába, különösképpen mivel a kerekégi harmóniában a kerekített alternánst váltja ki, ugyanakkor tud átlátszó lenni.

Az ellenben további kérdéseket vet föl, hogy amennyiben viszont megjelenik a *V*, a fonetikai minőségét mennyiben befolyásolja a tő első magánhangzója (mekkora a koartikuláció mértéke), és ez a koartikuláció mennyiben befolyásolja a harmonikus toldalékalternánsok megválasztását.

Ennek vizsgálata érdekében egy akusztikai fonetikai kísérletet terveztem, amelyben 14 célszó szerepelt. Ezek a célszavak mind kétszótagosak, az első szótag magánhangzója az $\{/i(:)/, /ε/, /ø(:)/, /a/, /a(:)/, /o:/, /u(:)/\}$ halmazból került ki. Az *l*-t megelőző utolsó mássalhangzó, amely előtt közvetlenül az előbbi magánhangzók valamelyike állt, pedig a $\{/b/, /d/, /g/\}$ halmaz eleme volt, hogy a képzési hely ponteicális hatását a betoldás megjelenésére és így annak minőségére is kontrollálni lehessen. Ezeket a szavakat különböző szintaktikai környezetbe ágyazva kellett produkálniuk a beszélőknek – olyanokba, amelyek a superessivust és az allativust váltották ki (*-On*, *-hOz*), hiszen a nem háromalakúaknál nem lépne működésbe a kerekégi harmónia, mivel az parazitikus.

A felvételek (5 beszélőtől) a Nyelvtudományi Kutatóközpont stúdiójában készültek. Akusztikai elemzésük (annotáció, 1. és 2. formáns mérése; Praat (Boersma–Weenink, 2022)) és az eredmények statisztikai elemzése (R-rel; R Core Team, 2020) folyamatban van.

Elővizsgálatok alapján az alábbi eredmények várhatóak. A tő első magánhangzója kondicionálja a *V*-nek mind az első, mind a második formánsát. Az elsőszótag-beli */a/* és */o/* utáni *V*-k első formánsa szignifikánsan különbözik az */u/-t*, illetve */i/-t* követő *V*-k első formánsától, ahogyan az */a/* és */i/* utáni *V*-k második formánsa is szignifikánsan különbözik az */o/* és */u/* utániak második formánsától. Ez utóbbi pedig befolyásolhatja a harmonikus alternánsok közti variáció mértékét. Az *l* formánsai a hang szonoráns voltára tekintettel, illetve mivel kódában gyakran vokalizálódhat, szintén koartikulációt mutathatnak, ezáltal a betoldás nélküli alakokban is detektálható lenne a jelenség – Blaskovics–Ittész (*megj.*

alatt)-nél az elülső kerekített alternánsok aránya igen hasonló volt betoldásos és betoldás nélküli alakokban (kb. 82% és 85%.)

Amennyiben bebizonyosodna, hogy létezik ilyen hatás, az nagyban befolyásolná a magánhangzó-harmóniáról alkotott elképzeléseinket, ugyanis ez azt jelentené, hogy nemcsak morfológiai (ld. pl. Rebrus–Szigetvári–Törkenczy, 2022), hanem fonetikai faktorok is szerepet játszanak egy korábban általánosan fonológiai feltételezett folyamatban.

Irodalom:

- Boersma, Paul – Weenink, David (2022). *Praat: doing phonetics by computer* [Computer program]. Version 6.3. 2022. november 15. <http://www.praat.org/>.
- Blaskovics Ákos – Ittész Ambrus (megjelenés alatt). Ybl a Google-ön. A szillabikus *l* és a magyar magánhangzó-harmónia esete. In Mády K. – Grácz T. E. – Gyarmathy, D. – Horváth, V. – Krepsz, V. (szerk.): *Beszéltudomány* 2022.
- Clements, George Nickerson (1990). The role of the sonority cycle in core syllabification. In *Papers in laboratory phonology I: Between the grammar and physics of speech*, 283–333. Cambridge University Press. doi:10.1017/cbo9780511627736.017
- Kenstowicz, Michael (2003). Review article: The role of perception in loanword phonology. *Studies in African linguistics*, 32, 96–99.
- R Core Team (2020). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <https://www.R-project.org/>.
- Rebrus Péter – Szigetvári Péter – Törkenczy Miklós (2022). *How morphological is Hungarian vowel harmony*. Poszter. Annual Meeting on Phonology (@UCLA), Los Angeles. 2022. október 22.
- Rebrus Péter – Törkenczy Miklós (2019). Magyar harmónia: a dolgok állása. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*. XXXI: 233–333.